

Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet

Lukemisvaikeus eli *dysleksia*, *lukivaikeus*, *lukihäiriö* on neurobiologinen oppimisvaikeus, joka ilmenee hitaana lukemaan oppimisena ja työläänä, usein virheellisenä lukemisena. Lukemaan oppiminen on viivästynyt, vaikka lapsi on saanut opetusta, hänen älyllinen kapasiteettinsa on riittävä eikä hänellä ole aistivammaa. Lukivaikeuksia esiintyy n. 6 - 10 prosentilla, pojilla ja miehillä useammin kuin tytöillä ja naisilla.

Lukivaikeuden taustalla on usein pulmia kielen ja puheen kehityksessä sekä fonologinen perusvaikeus, jolloin kirjain-äännevastaavuuksien automatisoitumisessa, nopeassa sarjallisessa nimeämisessä sekä fonologisessa työmuistissa on puutteita. Ne puolestaan ilmenevät usein puutteina luetun ymmärtämisessä, matematiikassa ja itsetunnon vaikeuksina. Lukivaikeus voi ilmetä myös huonona oikeinkirjoituksena. Lukivaikeutta kuvaa pulmien erilaisuus ja ilmenemismuodot. Tarkkaa rajaa heikon lukemisen ja lukivaikeuden välillä on vaikea määrittellä.

Joillakin lukemisen vaikeus ilmenee tekstinymmärtämisen vaikeuksina. Pulmia kokeva voi ymmärtää hyvin, kun hän kuuntelee, mutta ei itse lukien ymmärrä lukemaansa tekstin sisältöä, vaikka teknisesti lukee hyvin. Tällaisissa tapauksissa lukivaikeuden havaitseminen voi viivästyä. Suomessa ei ole selkeää rajanvetoa lukivaikeuden ja tekstinymmärtämisen vaikeuden välillä. Niitä onkin hankala erottaa toisistaan, koska lukivaikeus voi johtaa heikkoon tekstinymmärtämiseen. *Hyperleksia* eli tekstinymmärtämisen vaikeus koskee huomattavasti suurempaa joukkoa, n. 20 prosenttia. Tällainen lukutaito ei riitä tietoyhteiskunnassa toimimiseen.

Mistä lukivaikeudet johtuvat?

Lukivaikeus kulkee vahvasti suvuissa ja etenkin vaikean lukivaikeuden taustalla on lukemisen pulmille altistava geeniperimä, jolloin riski saada lukivaikeus suurenee jopa kahdeksankertaiseksi.

Lukivaikeuksien syyt ovat erilaisia yksilöllisiä puutteita lukemisvalmiuksissa. Useimmiten taustalla on puutteita fonologisissa valmiuksissa. Kirjain-äänneyhteyksien oppiminen ja mieleenpainaminen tuottavat oppijalle vaikeuksia, jotka voivat olla seurausta epätarkasta puheen havaitsemisesta.

Puutteita

- kirjaintuntemuksessa
- epäsanojen toistamisessa
- visuaalisessa päättelyssä
- lyhytkestoisessa muistissa
- nopeassa nimeämisessä
- tavujen rytmisyyden havaitsemisessa

Milloin lapsi oppii lukemaan?

Noin 10 prosenttia lapsista osaa lukea esiopetuksen alkaessa, noin neljännes esiopetuksen päättyessä, noin kolmannes koulun alkaessa ja suurin osa lopuistakin oppii lukemaan ensimmäisen luokan syksyn aikana.

Lukivaikeuksien ennaltaehkäisy

Yhdessäolo ja yhdessä tekeminen tukevat lapsen suotuisaa kehitystä pienestä pitäen. Kodin yhteiset keskustelut lukutuokioiden kanssa tukevat kielen kehitystä. Fonologisen tietoisuuden harjaannuttaminen voi edistää luku- ja kirjoitustaidon oppimista ainakin lyhyellä aikavälillä. Pitkät, intensiiviset interventiot ovat ehkäisseet riskilasten lukemisvaikeuksia, mutta myös lyhyillä hyvin suunnitelluilla interventioilla on saatu hyviä tuloksia. Tuki on hyvä aloittaa jo esiopetuksessa. Joillekin koko kouluajan kestävä harjoittelu voi olla tarpeellista, sillä kirjain- ja äännetietoisuuden harjoitukset eivät edistä riskiryhmän luku- ja kirjoitustaitoa. Riskilasten lukemisen ongelmat ovat luonteeltaan varsin pysyviä.

Miten lukivaikeuksia voi tunnistaa eli miten ne ilmenevät?

Epäsensitiivisyys kielen äännerakenteelle voidaan havaita jo varhaislapsuudessa. Vaikeudet sanojen lausumisessa, äänneiden puuttuminen, monimutkaisten sanojen lausuminen, äänneiden paikkojen vaihtuminen sanoissa, riittämättömät hankaluudet sekä rytmisyyden puute voivat ennustaa lukemisen vaikeuksia.

Lukemisen hitaus ja työläys on keskeinen tunnusmerkki suomen kielen lukemisvaikeuksissa. Jotkut kuvailevat, että teksti on sumeaa ja kirjaimet sekaantuvat toisiinsa. Lukemisen hitaus vaikuttaa negatiivisesti oppimiseen ja taitojen kehittymiseen heikentämällä luetun ymmärtämistä. Se kuormittaa opiskelussa, koska lukiessa kuluu enemmän aikaa läksyjen teossa ja kokeisiin valmistautumisessa. Hidas ja työläs lukeminen ei tunnu palkitsevalta, ja se johtaa lukemisen välttämiseen ja lukutaidon kehityksen pysähtymiseen. Vähäinen lukukokemus saattaa johtaa kapeaan sanavarastoon ja heikkoihin yleistietoihin. Harjaantumaton lukija, jolla on heikot opiskelumenetelmät, on vaikeuksissa jo lievänkin lukivaikeuden kanssa.

Jos lukutaito on heikko eikä lukija ymmärrä lukemaansa, lukeminen ei todennäköisesti kiinnosta. Lukija saattaa lopettaa kokonaan lukemisen, jolloin lukutaito ei kehity vaan jopa heikkenee. Aktiivinen lukija lukee yhä enemmän ja saa harjoitusta ja lukeminen automatisoituu ja sujuu entistä paremmin. Runsas lukeminen kehittää lukunopeutta.

Kirjoituksessa voi toistua tietyt virheet: kaksoiskonsonanteista puuttuu toinen, kirjaimet kääntyvät peilikuvakseen tai vaihtavat paikkaa, kirjaimia puuttuu tms. Tekstin tuottamisessa voi olla pulmia. Kirjoittamisen ja lukemisen vaikeudet esiintyvät yleensä yhdessä, ei kuitenkaan aina.

Joillekin ajan arviointi ja asioiden organisointi on vaikeaa. Oppija saattaa ryhtyä välttelemään tehtävien tekemistä, jolloin lukivaikeuden seurauksena voi olla vähitellen vaikutusta yleiseen kognitiiviseen kyvykkyyteen, kun alun perin melko vähäinen lukemisen ongelma pääsee kasvamaan.

Lukivaikeus ja vieraat kielet

85 - 90 prosenttia lukivaikeuksista menestyy keskimääräistä huonommin vieraiden kielten opiskelussa. Vaikeuksia voi esiintyä mm. uusien sanojen oppimisessa ja kuullun ymmärtämisessä.

Lukivaikeuden yhteys muihin pulmiin

Puhtaita lukivaikeuksia on melko vähän. Lukivaikeudet liittyvät usein tarkkaavaisuushäiriöön, ja jopa 30 - 70 prosentilla nämä esiintyvät yhdessä. On arvioitu, että niillä on yhteinen geneettinen tausta, joka liittyy fonologisen lyhytkestoisen muistin ja muistin keskusyksikön toiminnan häiriöihin. Puutteet muistissa haittaavat mm. lukemaan oppimista ja luetun ymmärtämistä. Matematiikan oppimisvaikeuksia esiintyy myös usein yhdessä lukivaikeuden kanssa.

Testit ja lausunnot

Kerran todettua lukivaikeutta ei tarvitse vahvistaa yhä uudelleen. Arvioinnissa keskitytään vahvuuksien ja pulmakohtien kartoittamiseen sekä suunnitellaan yksilölliset opetukselliset toimenpiteet. Testejä ja lausuntoja niiden pohjalta tekevät esim. erityisopettajat, psykologit ja puheterapeutit. Tampereen seudun työväenopiston Opinverstaalla tehdään lukitestejä nuorille ja aikuisille.

Keskivaikealla tai vaikealla lukivaikeuslausunnolla voi hakea ylioppilaskirjoituksiin koetilanteen erityisjärjestelyjä, joita ovat pitkätaukoinen kuullunymmärtämiskokeen äänite, lisäaika kuullunymmärtämiskokeen lopussa, lisäaika kirjallisissa kokeissa, isokirjaimiset tehtävät, erillinen koetila, oikeus käyttää vastausten kirjoittamiseen tietokonetta erillisessä tilassa tai vapautus äidinkielen kokeen puhtaaksikirjoittamisesta musteella tai kuulakynällä. Lisätietoja www.ylioppilastutkinto.fi.

Miten lukivaikeus vaikuttaa opiskeluun?

Mikäli lukivaikeutta ei tunnisteta ajoissa, on vaarana leimautua tyhmäksi tai laiskaksi. Varhainen tuki ehkäisee ongelmien suurenemisen ja kasautumisen. Vaikeuksia kokeva tarvitsee tukea ja hyväksyntää sekä taitavaa opetusta. Suurimmalla osalla lukivaikeuksia kokevista nuorista akateeminen minäkuva ja koulumenestys ovat muita huonompia.

Opetuksessa on hyvä keskittyä puutteiden sijasta johonkin, minkä oppija jo osaa. Voidaan palata onnistumiskokemuksiin ja pohtia, miten aiemmin ongelmia on ratkottu ja niistä selvitty. Lukivaikeutta ympäröivät monet vahvuudet, opiskelun kannalta tärkeät taidot: ymmärtäminen, päättely, yleistieto, käsitteenmuodostus, sanavarasto, kriittinen ajattelu ja ongelmanratkaisu. Hyvä opetus on monikanavaista, selkeää, rauhallista ja sisältää kertausta. On tärkeää löytää kiinnostavaa luettavaa, jotta saadaan lukemisharjoitusta.

Lukivaikeus hidastaa opiskelua, mutta harjoittelun avulla sen kanssa tulee toimeen. Lukivaikeuksinen usein unohtaa aiemmin opitun ja pysyvien muistijälkien syntyminen on vaikeaa. Heikot tekstinymmärtäjät tarvitsevat tukea oppimisessa sekä tiedonhankinta- ja tekstinymmärtämistaidoissa. He voivat kärsiä oppilaskeskeisistä opetusmenetelmistä.

Pulmien kanssa joutuu ponnistelemaan pidempään ja joskus moninkertaisesti muita enemmän voimiaan käyttäen. Mentaalinen aktiviteetti voi olla jopa viisinkertainen muihin verrattuna. On tärkeää, ettei opiskelusta ja koulunkäynnistä tule toivotonta selviytymiskamppailua. Siksi jotain oppisisällöistä voidaan keventää ja karsia ja keskittyä oleelliseen perustavoitteista luopumatta.

Tietokoneavusteinen harjoittelu

Ekapeli-harjoitusohjelmalla on saatu melko hyviä tuloksia kirjain-äännevastaavuuden harjoittelusta esiopetusikäisillä; erityisesti siitä hyötyivät tarkkaavaisuuspulmaiset oppilaat, cc.jyu.fi/oppeli. Myös muita apuvälineitä kannattaa käyttää, esim. tablettitietokoneita, joissa on sovelluksia erilaisen oppijan arkeen. Lisää apuvälineistä www.lukiapuväline.fi.

Erityisjärjestelyt

Vaikeuksien voittamiseksi etsitään kompensatiokeinoja. Erityisjärjestelyjä voivat olla esim. lisäaika kokeissa, tehtävien pilkkominen pienempiin osiin, kokeiden täydentäminen suullisesti ja osaamisen näyttäminen muilla tavoin. Opiskelijan tulee itse kertoa vaikeudestaan eri oppiaineiden opettajille. Oppijaa rohkaistaan mielikuvien, puhetta tallentavan/kuuntelevan sanelimen/tablettitietokoneen, äänikirjojen, muistiinpanotekniikoiden ja tekstinkäsittelyohjelmien käyttöön. Lukivaikeudesta johtuvat kirjoitusvirheet eivät saa vaikuttaa arvosanoihin.

Mikä auttaa selviytymään lukivaikeuden kanssa?

Oppijan tulee tuntea ja tietää, mistä hänen vaikeuksissaan on kyse ja mistä ne johtuvat. Samalla häntä kannustetaan jaksamaan ja autetaan tunnistamaan vahvuutensa. Oppija otetaan mukaan suunnittelemaan omaa oppimistaan, ymmärtämään omaa ajatteluaan ja toimintaansa, koska usein hän itse tietää, miten hän oppii parhaiten ja mikä on erityisen hankalaa. Näin tuetaan vastuunottoa omasta opiskelusta. Kokonaisvaltaisella tuella pyritään ylläpitämään opiskelumotivaatiota, korostamaan vahvuuksia sekä myönteisen minäkuvan säilyttämistä.

Menetelmät valitaan oppijan tarpeiden mukaan. Lukemisen määrää pyritään nostamaan heikoilla lukijoilla jopa 2 - 5 -kertaiseksi. Lukutaitoa voi kehittää läpi elämän lukustrategioita ja tietojenkäsittelytaitoja kehittämällä. Erilaisiin tilanteisiin sopii erilainen lukutapa ja hyvä lukija vaihtelee taitoaan tilanteen mukaan. Vain riittävä lukuharrastus auttaa saavuttamaan riittävän lukusujuvuuden joka mahdollistaa vaativankin tekstin ymmärtämisen. Erilaisten strategioiden opettelulla ja apuvälineitä käyttäen työmuistin rajoituksia voidaan vähentää. Koska lukivaikeuksien kanssa kamppaileva joutuu tekemään moninkertaisesti työtä muihin nähden, motivaation ylläpitäminen ja tunteiden ymmärtäminen on tärkeää. Sinnikäs harjoittelu on tarpeen, vaikka toistuvat epäonnistumiset ja epämiellyttävät oppimiskokemukset heikentävät motivaatiota. Oppimistilanteet voivat olla emotionaalisesti haavoittavia, kun lukivaikeuksinen huomaa, miten ympärillä opiskelevat toverit oppivat, mutta itse ei vielä osaa.

Vertaistuki esim. opiskelutaitojen kurssilla on koettu tärkeäksi, kun on jaettu oppimis- ja toimintastrategioita. Ryhmässä kokee tulevansa hyväksytyksi, kuulee muiden

selviytymistarinoita ja rohkaistuu keskustelemaan oppimisen ongelmista.
[www.facebook.com/Pirkanmaan erilaiset oppijat](http://www.facebook.com/Pirkanmaan_erilaiset_oppijat), www.erilaistenoppijoidenliitto.fi

Vahvuuksien, tuen ja lukitaitojen varaan

Lukivaikeus vaikuttaa koko elämään eikä se katoa opintojen loppuessa. Sen haittoja voidaan minimoida monin eri keinoin ja sen kanssa oppii elämään. Suojaavia tekijöitä ovat mm. motivaatio, älykkyys ja hyvät suhteet läheisiin sekä heidän tukensa. Iän myötä lukivaikeus näyttäytyy uusilla tavoilla uusilla alueilla. Lukivaikeuksinen joutuu kompensoimaan puuttuvia taitojaan läpi elämänsä. Taito nähdä lukivaikeus vain yhtenä osana elämää auttaa. Lukemisen ja kirjoittamisen taitoja voi kehittää vielä aikuisenakin. Tärkeintä on oma motivaatio, tahto ja itsetuntemus sekä heikkouksien kompensointi vahvuuksilla. Lukivaikeuden kanssa pystyy menestymään työ- ja ammattiuralla.

Selviytymis- ja oppimisstrategioiden kehittäminen auttavat kaikenlaisissa stressaavissa elämäntilanteissa. Rentoutumis- ja keskittymisharjoituksilla voi edistää jaksamista ja oppimistulosten saavuttamista. Tärkeää on muistaa, että elämässä on muutakin tärkeää kuin koulumenestys, lukeminen ja kirjoittaminen.

Lähteet

Hämäläinen, R., Liimatainen, J. & Sarsama, P. (toim.) 2016. Android apuvälineenä. Sovelluksia erilaisen oppijan arkeen. Erilaisten oppijoiden liitto ry.

Ketonen, R. 2010. Dysleksiariski oppimisen haasteena. Fonologisen tietoisuuden interventio ja lukemaan oppiminen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Takala, M. & Kontu, E. (toim.) 2006. Luki-vaikeudesta luki-taitoon. Helsinki: Yliopistopaino.

Uusitalo-Malmivaara, L. 2009. Lukemisen vaikeuden kuntoutus ensimmäisellä luokalla

www.ylioppilastutkinto.fi